

ФАКТОРНИЙ АНАЛІЗ СЕМАНТИКИ ПОНЯТТЯ “СІМ’Я” В ІРАНСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ СТУДЕНТІВ

Наукові праці МАУП, 2011, вип. 1(28), с. 192–196

Аналізуються етнокультурно зумовлені уявлення про родину в іранських та українських студентів. Факторний аналіз оцінних параметрів поняття “сім’я” показав, що досліджувані обох етносів, з одного боку, ідеалізують родину, з іншого боку — ставляться до неї надмірно критично.

У зв’язку з активними міграційними процесами у світі проблема соціальних та етнокультурних уявлень стає дедалі актуальною. У психологічних дослідженнях етнічні уявлення про сім’ю прийнято виводити з культурно-історичної концепції етногенезу. Так, історичні корені особливостей іранської сім’ї (її патріархальної структури, верховенства влади батька, високої вимоги до моральності вчинків, батьківської відповідальності й уваги до дітей) було проаналізовано у дослідженнях іранських і російських учених: Аваза Заде Камбіза [1], Мусаві Сеєда Камаледдіна [6], А. Р. Зар’ян [3], Г.-А. Тавасолі, Л. С. Васильєва [2].

Зокрема, у праці Л. С. Васильєва зазначено, що уявлення про сім’ю в іранців зумовлені особливостями релігійного й соціального устрою ісламської цивілізації, а саме: злиття релігії та світської влади, релігійна детермінованість соціальної поведінки, покірність людини перед волею Аллаха, звідки походить добре організований, строго дисциплінований і терплячий соціум [2]. На рівні особистості це: глибока релігійність; мінімалізм особистості перед особою Аллаха; фаталізм і конформізм; неквапливість і невибагливість у побуті простих людей, підкреслена скромність. На рівні сім’ї це: патріархальна її структура; верховенство влади батька; високі вимоги до моральності вчинків; батьківська відповідальність і увага до дітей; гендерна нерівність жінок, яка у сімейному спілкуванні згладжується більш відкритим, індивідуалізованим спілкуванням.

Історичні витоки та релігійні засади становлення української сім’ї (індивідуалізм українців, високий статус жінки, перевага емоційності,

споглядальності, мрійливості над волею, свободолюбство, інтровертованість, емоційність) проаналізовано у працях українських учених М. В. Поповича [7], Б. Цимбалістого [9], Я. Яреми [10], С. Ярмуся [11]. Констатовано, що українцям властива інтровертованість, яка виявляється у втечі від зовнішнього світу в самоту, що відповідає домінуючим установкам східного християнства: оберненістю на себе, байдужістю до земного, практичною неділовитістю, відчуженим ставленням до зовнішніх культурних зв’язків [9]. В українській традиційній культурі домінує культ Матері-Берегині, тому українці є етносом з ексекутивним (жіночим) началом. Саме ставлення до життя в українця підпорядковане нормам та ієрархії материнських цінностей, типовим для жіночої свідомості, тому жінка має високий сімейний статус [11].

З урахуванням цього, метою нашого дослідження стало вивчення глибинних особливостей образу сім’ї у різноетнічних студентів. Для оцінки уявлень про сім’ю у буденній свідомості молоді іранського та українського походження нами було проведено психосемантичне дослідження уявлень респондентів щодо цього поняття.

Емпіричне дослідження полягало в семантичній диференціації суб’єктивних оцінок поняття “сім’я”, для чого досліджуваним пропонувалося оцінити це поняття за допомогою модифікованого семантичного диференціалу Ч. Осгуда [12]. Підрахунок отриманих результатів здійснювався за допомогою комп’ютерної програми статистичної обробки даних *SPSS*. Зокрема, був застосований факторний аналіз (методом головних компонентів).

Діагностичне дослідження здійснювалося на базі Київського національного лінгвістичного університету і Київського університету імені Бориса Грінченка. Вибірка емпіричного дослідження формувалася згідно з чотирма критеріями рандомізації: етнічної належності, віку, статі й сімейного статусу досліджуваних. Основна експериментальна група складалася зі студентів українського (80 осіб) та іранського (80 осіб) походження. Критерій етнічності встановлювався за самозвітом досліджуваних.

Із застосуванням процедури факторного аналізу оцінних параметрів у групі іранських студентів були отримані такі фактори.

- До складу першого, біполярного, фактора, що пояснює 36 % дисперсії, увійшли поняття: відкритий (.946), веселий (.942), успішний (.877), затишний (.860), гарний (.852), дружній (.801). Протилежний полюс фактора склали поняття: нудний (-.810), відлюдкуватий (-.687), такий, що дратує (-.682), ненависний (-.624), рутинний (-.531). Фактор можна узагальнено назвати “Ідеалізація родини на противагу надмірній критичності до неї”.
- Другий біполярний фактор (26 % дисперсії) представлений лексемами: сильний (-.905), діяльний (-.887), брудний (.868), маленький (.843), безвідповідальний (.743). Узагальненою характеристикою для цього фактора є характеристика “Доросла активність, протиставлена дитячій безвідповідальності”.
- Семантика третього фактора (12 % дисперсії) описується категоріями: важкий (.935), напружений (.647), які можна узагальнити як “Сильна напруга”.
- Четвертий фактор (10 % дисперсії), що містить шкали: рідний (.932), нещасний (-.761), ми описали категорією “Ностальгія”.
- П'ятий фактор (9 % дисперсії) представлений єдиним статистично значущим конструктом: постійний (.932). Семантику фактора можна експлікувати як “Надійність”.

Узагальнюючи результати психосемантичного дослідження уявлень про родину в іранських студентів, можна відзначити, що родина для них є джерелом як позитивних, так і негативних емоцій. Досліджувані, з одного боку, ідеалізують родину, з другого — ставляться до неї надмірно критично. Ідеалізація родини, на наш погляд, пов'язана з ностальгією, сумом, тугою за батьківською родиною, де домінував комфорт, тому студентами згадуються тільки гарні, позитивні

моменти, пов'язані з родиною, а негативні спогади забуваються, притупляються, їм надається менше значення. Водночас саме вимогливість і критичність могли спонукати іранських студентів до тимчасового виїзду до іншої країни, до зміни місця проживання.

По-друге, критичність до родини, на наш погляд, також може бути пов'язана з періодичними поверненнями додому, адже після тривалого перебування в іншій країні у громадян частково змінюються погляди, цінності, установки, потреби. У такий спосіб складається ситуація, коли перебуваючи далеко від батьківщини, іранські студенти ностальгують, згадуючи позитивні риси батьківської родини, а повернувшись на батьківщину, можуть концентруватися на недоліках і негативних переживаннях. У той же час родина для іранців є надійним якорем, оплотом, гарантом, опорою в житті, місцем, де їх завжди чекають і завжди підтримають, допоможуть. Такі коливання оцінки не можуть не викликати напруги, стресу.

Деяка амбівалентність емоційного ставлення до родини пов'язана також з невизначеністю їхнього сімейного статусу. Адже причиною зміни місця проживання для більшості досліджуваних даної вибірки є навчання у вищому навчальному закладі. Відтак, вони покинули рідний дім у юнацькому віці, тому в батьківській родині до них звикли ставитися як до дітей, що потребують порад, вказівок, керування. Самостійне життя в столиці іншої країни, необхідність приймати відповідальні рішення, робити вибір спонукують студентів до швидкого дорослішання, до зміни позиції дитини на позицію дорослого. Відвідуючи батьківську родину, очевидно, досліджуваним складно визначитися із власною сімейною роллю, з тим, як поводитися.

У групі українських студентів також із застосуванням процедури факторного аналізу оцінних параметрів поняття “сім'я” були отримані такі результати. Після обергання кореляційної матриці даних методом *varimax* було виокремлено п'ять факторів.

- Перший, біполярний, фактор (що пояснює 32 % дисперсії) увібрав у себе шкали: напружений (.928), нудний (.725), нещасний (.639), рутинний (.631), яким семантично протистоять: діяльний (-.841), затишний (-.802), рідний (-.766). Семантику фактора можна узагальнити як “Рідний затишок проти повсякденної одноманітної рутини”.
- Другий біполярний фактор (22 % дисперсії) представлений лексемами: дружній (.874), успішний (.664), сильний (.613) із проти-

Таблиця 1

Результати кореляційного аналізу показників українських та іранських студентів в оцінюванні поняття “сім’я”

Представники етносів		українці	іранці
українці	Pearson Correlation	1	-,204
	Sig. (2-tailed)	.	,375
іранці	Pearson Correlation	-,204	1
	Sig. (2-tailed)	,375	.

- лежним полюсом: брудний (-,706). Фактор одержав назву “Чистота сімейної дружби”
- До складу третього фактора (17 % дисперсії) увійшли поняття: безвідповідальний (,955), гарний (,731), яким протистоїть поняття: ненависний (-,908). Фактор можна назвати “Сімейний лібералізм проти ненависті”.
 - Четвертий біполярний фактор (14 % дисперсії) містить такі шкали: дратівливий (,864), важкий (,735), який можна узагальнити як “Дратівливі труднощі”.
 - До складу п’ятого фактора (9 % дисперсії) увійшло єдине поняття: постійний (,936). Фактор одержав назву “Стабільність”.

Підсумувавши результати дослідження, доходимо висновку, що родина сприймається українськими студентами, з одного боку, як рідна й затишна, яка дарує приємні емоційні переживання. Родина для досліджуваних є оплотом, на неї завжди можна покластися.

З іншого боку, родина асоціюється з повсякденною одноманітністю, з нудною рутинною, що викликає напругу й роздратування, адже на відміну від іранців, які рідко відвідують свою родину, жителі України бачать її щодня або досить часто. Крім того, фактор роздратування може бути пов’язаний з конфліктом поколінь, оскільки більша частина українських студентів проживає з батьками в одному помешканні. Саме тому фактор сімейної дружби набуває такого важливого значення, адже вона виступає запорукою збереження родини.

Також був виявлений той факт, що українські студенти планують застосовувати ліберальний стиль сімейного виховання, що передбачає систему міжособистісних стосунків у родині, яка будується на визнанні можливості й навіть доцільності незалежного існування дорослих і дітей. Таким чином, для українських досліджуваних однією з найважливіших сімейних цінностей виступає свобода кожного члена родини, що також може бути пов’язана із традиційним для українських родин проживанням у невеличкій квартирі кількох поколінь. Зазіхання на свободу поведінки когось із членів родини може призвести до спалахів ненависті, конфліктних ситуацій, сварок.

Проведений згодом кореляційний аналіз (табл. 1) показав, що різниця в результатах українських та іранських студентів статистично значуща ($p < 0,05$).

На другому етапі з метою дослідження емоційно-оцінного компонента етнічних сімейних стереотипів застосовувався модифікований варіант Діагностичного тесту ставлення Г. У. Солдатової

(ДТО). У нашому дослідженні застосовувався модифікований, скорочений варіант тесту – варіант Б.

Перевірка статистично значущих розходжень у різноетнічних групах проводилася з використанням *t*-критерію Стьюдента, тому що розрізнення вибірок за тестом Колмогорова-Смирнова не показало значного відхилення від нормального розподілу, а дисперсії цих вибірок є гомогенними.

Результати порівняння показників етнічних іранців і українців за *t*-критерієм Стьюдента продемонстрували статистично значуще розходження категорій “Моя родина” і “Родина іранців / українців” ($p < 0,05$), тоді як статистично значущої відмінності за категорією “Ідеальна родина” виявлено не було.

Результати діагностики етнічних стереотипів стосовно сім’ї в іранській та українській вибірках наведені в табл. 2.

Таблиця 2

Порівняння діагностичного коефіцієнту стереотипу в іранських і українських студентів

Об’єкт оцінювання	українці	іранці
Моя сім’я	0,16	0,23
Ідеальна сім’я	0,24	0,27
Українська / іранська сім’я	0,09	0,03

Отримані дані свідчать про те, що діагностичний коефіцієнт стереотипу українців стосовно іранських сімей приймає значення 0,09 (D близьке до 0), що може бути інтерпретовано як помірковано нейтральне. Це говорить про те, що українські досліджувані дещо невиразно ставляться до іранського сімейного укладу, при цьому рівень їхньої толерантності невисокий і залежить від обставин.

Розходження в оцінках українцями своєї й ідеальної родини свідчить про знижений рівень оцінки першої. Це каже про те, що українські студенти мають скоріше негативне ставлення до своєї родини, неприйняття, відчуття її неповноцінності.

Діагностичний коефіцієнт стереотипу іранських студентів приймає значення 0,03, тобто D близьке до 0, що може бути інтерпретоване як помірковано нейтральне з тенденцією перейти в негативну фазу. Це говорить про те, що іранські досліджувані досить амбівалентно ставляться до українського сімейного укладу, але в будь-який момент може виникнути негативізм і ворожість. У сімейному образі цих досліджуваних присутній досить чіткий поділ на “своїх” і “чужих”, і така поляризація зумовлена, на нашу думку, соціальними, культурними й релігійними установками.

Відсутність помітних розходжень в оцінках іранцями своєї й ідеальної родини говорить про адекватний, достатньо високий рівень оцінки свого. Це свідчить про те, що в уявленнях іранських студентів іранська родина має чимало характеристик, що відповідають їхньому ідеалу.

З таблиці також видно, що й іранці, і українці мають схожі уявлення про ідеальну родину. Це говорить про те, що на формування ідеалу родини етнічне походження не чинить сильного впливу.

Більш високий рівень самооцінки в іранських студентів порівняно з українськими, на наш погляд, пов'язаний з тим, що вони оцінюють свій приїзд у Європу як значне досягнення, і цей фактор сприяє підвищенню їхньої самооцінки.

Отже, можна підсумувати, що для іранських студентів характерна ідеалізація родини. Ідеалізація, на нашу думку, пов'язана з ностальгією, тугою за рідними й близькими людьми, тому згадуються тільки гарні, позитивні моменти, пов'язані з сім'єю. З іншого боку, студенти щиро визнають, що родина страждає внаслідок їхньої відсутності, що вони не здатні повною мірою виконувати сімейні функції: приділяти достатньо уваги братам і сестрам, доглядати за старими тощо. Родина для досліджуваних дистанційована, вони не беруть активної участі в прийнятті сімейних рішень, зменшується значущість родини в їхньому житті, а проблеми, що виникають у батьківській сім'ї, сприймаються іранськими студентами як щось віддалене.

Отримані дані свідчать про те, що ставлення іранців до сімейного укладу українців більш амбівалентне, невизначене, помірковано нейтральне з тенденцією перерости в негативну фазу, тобто менш толерантне, ніж ставлення українців до сімейного укладу іранців. Іранські студенти більш чітко розділяють оточуючих людей на “своїх” і “чужих”. Така поляризація зумовлена, на нашу думку, соціокультурними розходженнями на-

родів і тим фактом, що приїжджі в іноетнічному суспільстві стають відразу помітними й викликають деяку недовіру, упередження у місцевих жителів.

Українські студенти мають амбівалентне ставлення до своєї родини: з одного боку, вона рідна й затишна, на неї завжди можна покластися. З другого боку, сім'я асоціюється з буденною одноманітністю, що викликає роздратування.

Водночас констатовано, що на формування ідеалу сім'ї етнічне походження студентів сильного впливу не чинить.

Література

1. *Аваз Заде Камбіз*. Розвиток соціальної політики по відношенню жінок Ірану: Дис.... канд. соціол. наук: 22.00.03. — Соціальні структури та соціальні відносини. — К., 2007. — 20 с.
2. *Васильев Л. С.* История религий Востока (религиозно-культурные традиции и общество). — М.: КДУ, 2004. — 704 с.
3. *Зарьян А. Р.* Женщина в традиционном быту иранских народов (XIX в. — начало XX в.): Дис. ... канд. ист. наук: 07.00.04 / Ин-т археологии и этнографии НАН Республики Армения. — Ереван, 2003. — 198 с.
4. *Иранское общество*. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://209.85.129.132/search?q=cache:OobDv5BQxu4J>
5. *Кульчицкий О.* Риси характерології українського народу // *Енциклопедія українознавства*. Заг. част.: У 2 т. / Ін-т укр. археографії та джерелознавства НАН України. — К., 1995. — Т. 2. — С. 708–718.
6. *Мусаві Сеєд Камаледдін*. Формування і функціонування сучасної іранської сім'ї як соціального інституту: Дис. ... канд. соціол. наук: 22.00.03 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. — К., 2004. — 17 с.
7. *Попович М. В.* Мировоззрение древних славян. — К.: Наук. думка, 1985. — 166 с.
8. *Тоули Али сын Госемали*. Проблемы политической социализации молодежи (на материалах Исламской Республики Иран): Автореф. дисс. канд. полит. наук.: 23.00.02. — Политич. ин-ты, этнополитич. конфликтология, национальные и политич. процессы и технологии (политич. науки). — Душанбе, 2009. — 21 с.
9. *Цимбалістий Б.* Родина і душа народу // *Українська душа*. — К.: Фенікс, 1992. — С. 66–96.
10. *Ярема Я.* Українська духовність в її культурно-історичних виявах // *Перший український педагогічний конгрес 1935 р.* — Л., 1938. — С. 16–18.
11. *Ярмусь С.* Духовність українського народу. — Вінніпер: Ін-т дослідів Волині, 1983. — 225 с.
12. *Osgood C. E., Luria Z.* A blind analysis of a case of triple personality using the semantic differential. — *J. abn. soc. psychology*, 1954, vol. 49. — P. 579–591.

Наводяться порівняльні результати емпіричного дослідження уявлень про сім'ю у представників іранського та українського етносів. Досліджуються уявлення про етнічно рідну сім'ю, ідеальну сім'ю, стереотипи ставлення до сімейного укладу іншого народу. Констатовано переважно амбівалентне ставлення до сім'ї у студентів незалежно від етнічної належності.

Приводятся сравнительные результаты эмпирического исследования представлений о семье у представителей иранского и украинского этносов. Исследуются представления об этнически родной семье, идеальной семье, стереотипы отношения к семейному укладу другого народа. Констатировано преимущественно амбивалентное отношение к семье у студентов независимо от этнической принадлежности.

This article provides comparative results of an empirical research of conceptions of a family held by the representatives of Ukrainian and Irani ethnic populations. The concepts of ethnically native family, ideal family and stereotypes about the family lifestyle of foreign nations were investigated. The predominantly ambivalent attitude towards family was typical to students without regard to their ethnic origin.

Надійшла 23 лютого 2011 р.